

אחד מכל חמישה: ערביי ישראל חיים בתחתית הפירמידה

דן סואן

"מדינת ישראל מקיימת מערכת שלטונית מפלה כלפי אזרחיה הערבים. היא אינה מבטיחה להם אותן החירויות ואותן ההזדמנויות שהיא מעניקה לאזרחיה היהודים. בכך מעמיקה מדינת ישראל לא רק את הפערים בין האוכלוסיות, אלא גם את תחושת הניכור והקיטוב ביניהן." ר' ג'ריסי (2002)

ערביי ישראל מהווים כחמישית מן האוכלוסייה, אין להם ייצוג בעלית הכלכלית, השלטונית, הצבאית והתרבותית של המדינה. לפיכך גם אינם שותפים למעגלי מקבלי ההחלטות שבה. לא יפלא, אפוא, שהם חשים תחושת קיפוח עמוקה, המולידה תסכול גובר והולך. הדרה זו צופנת בחובה סכנה חמורה למדינה.

דברים אלה הביאו לכך, שקיים כאן לכאורה ניגוד בסיסי בין אופייה היהודי המוצהר של המדינה לבין מחויבותה, המוצהרת אף היא, להעניק אזרחות מלאה ושווה לאזרחיה הערבים (Ben Rafael, 1982).

"יחסי מיעוט ורוב הם בעייתיים בכל מקום, ובמיוחד במדינה המגדירה את עצמה על פי לאומיותו של הרוב." זהו המשפט הפותח את הפרק העוסק בהחרפת הבעייתיות של מעמד המיעוט הערבי בישראל בדו"ח ועדת אור (2003). במבוא למסקנותיה עמדה הוועדה על כך שבעיותיו של המיעוט הזה נובעות מהעובדה שהוא שונה מקבוצת הרוב היהודי מבחינה

מדינת ישראל היא כיום למעשה מדינה דו-לאומית. בתוך כלל אזרחיה יש כ-76% יהודים, המהווים את קבוצת הרוב, וכ-20% ערבים המהווים את קבוצת המיעוט. החתך הדו-לאומי הזה של האוכלוסייה מסתבך, משום שמצד אחד הצהירו האבות המייסדים של המדינה במגילת העצמאות על מחויבותם לדמוקרטיה, אבל מצד שני הצהירו באותה נשימה, שישראל היא מדינה יהודית.

פרופ' דן סואן, המרכז האוניברסיטאי אריאל; סמינר הקיבוצים.

של החברה הישראלית הוא השסע היהודי-ערבי. הם גם מיקדו את תשומת הלב בתחושת המבוי הסתום של קבוצת המיעוט הערבי בישראל, תחושה שרק הוסיפה להתעצם מאז: "כל הזמן אנחנו חיים כאן תחת איום. יותר מחמישים שנה אנחנו מנסים להשתלב בחברה הישראלית ולא נותנים לנו. אז מה חשבו? שנמשיך לשתוק?" (רופא, 2001). קל וחומר לאחר החלטתו של היועץ המשפטי שלא להגיש כתבי אישום נגד מי מן השוטרים שהיו מעורבים בירי, החלטה שהולידה תגובות תסכול כגון: "דו"ח מזוה הוא קבורת חמור לדו"ח אור. הוא רמס ברגל גסה כל סיכוי לעשיית צדק" (חליחל, 2008); "אין בעיה לגרש מכאן את כל הערבים. אחר כך תגרשו גם את הרוסים והאתיופים. מה יישאר אז מהחברה הישראלית?" (אלחלים, 2008). או בהקצנה גדולה יותר, ובאיום שכבר אינו מרומז אפילו "על התקוממות עממית לא מחליטים מראש. היא מתפרצת כהר געש. בבסיסה תימצא הרגשת נפגעות, השפלה ודחיקה לפינה" (מח'ול, 2008).

החברה הישראלית: סדר אתני משולש, וערביי ישראל בתחתית

כל האמור לעיל מאיר מציאות חברתית קשה, בה ערביי ישראל נמצאים בתחתית הפירמידה הריבודית של החברה הישראלית. זו תוארה עוד בראשית שנות ה-80 כ"סדר אתני משולש", שבראשו היהודים האשכנזים, בתווך היהודים המזרחיים, ואילו בתחתית - ערביי ישראל (Semyonov & Tyree, 1981). בשנת 2007 פורסמו, לראשונה, ממצאיו של מדד-שוויון (חיידר, 2007) שניתח באופן שיטתי את הפערים בין אזרחי המדינה היהודים והערבים בתחומים החברתיים-כלכליים. הוא התבסס על גישות קיימות של מודלים בין-לאומיים למדידת שוויון, והתמקד בחמישה תחומי חיים מרכזיים: חינוך, בריאות, תעסוקה, רווחה ודירה. גישתם של מעצבי המדד הייתה, שפערים בשוויון יש למדוד באמצעות בחינת הנתח של עוגת המשאבים בו זוכה כל אחד משני מגזרי האוכלוסייה ביחס לחלקו היחסי בכלל האוכלוסייה. במילים אחרות, המדד בודק את הפער היחסי שבין שיעור המגזר הערבי באוכלוסייה (כ-20%) לבין חלקו בפועל של מגזר זה בכל אחד מן האינדיקטורים שנכללו בניתוח. הוא הדין גם לגבי המגזר היהודי. המדד בדק את הפער היחסי שבין שיעור המגזר היהודי בכלל האוכלוסייה (כ-76%) לבין חלקו בפועל באינדיקטורים שבניתוח. ערכי המדד נעים בין 1- לבין 1, כמקובל ברוב המדדים בעולם. הערך 0 מסמל שוויון מוחלט בין שני המגזרים, היהודי והערבי. ככל שהערך קרוב יותר לספרה 1 הוא מסמל אי שוויון גדל והולך לטובת המגזר

לאומית, אתנית, דתית, לשונית ותרבותית גם יחד. לא זו אף זו, בבסיס תחושת הקיפוח והתסכול מצויה העובדה שמיעוט זה נעדר זכויות קיבוציות. עקרון השוויון, המחייב דין שווה ליהודים ולא יהודים, חל במישור הזכויות האישיות. הוא אינו חל במישור הזכויות הקיבוציות (לעיל). ב-1 באוקטובר 2000 נפל דבר בישראל. באום-אל-פחם, טמרה, נצרת, פורידיס ויישובים ערביים אחרים התחוללו הפגנות מחאה אלימות. הגורם הישיר למהומות היה עלייתם המתגרה של אריק שרון ופמלייתו אל מתחם הר הבית. אך למעשה הן כוונו כנגד דחיקתם של ערביי ישראל ממוקדי קבלת ההחלטות במדינה בשני הנושאים המרכזיים בעיניהם: זכויותיהם האזרחיות והלאומיות בתוך מדינת ישראל, מצד אחד, וגורל השטחים שנכבשו על ידי ישראל במהלך מלחמת ששת הימים, מצד שני. אין צורך לומר שלכך ניתן היה להוסיף, באותה מידה, גם את הדרתם ממעגל מקבלי ההחלטות בזירה הכלכלית.

ערביי ישראל הם מה שהסוציולוגיה מגדירה **מיעוט פריפריאלי**, הווה אומר, מיעוט מספרי וסוציולוגי (חסר כוח והשפעה). חרף העובדה שהם מהווים כחמישית מן האוכלוסייה, אין להם ייצוג בעלילת הכלכלית, השלטונית, הצבאית והתרבותית של המדינה. לפיכך גם אינם שותפים למעגלי מקבלי ההחלטות שבה. לא יפלא, אפוא, שהם חשים תחושת קיפוח עמוקה, המולידה תסכול גובר והולך. מבחינה זו כדאי להזכיר שחפיפה זו בין מיעוט מספרי לסוציולוגי, המולידה תחושות קיפוח עזות ביחס לקבוצת הרוב הלאומית השלטת, אינה ייחודית לישראל. ניתן להזכיר כאן בנשימה אחת את הקנדים הצרפתים של חבל קוויבק, את האירים הקתולים בצפון אירלנד, את המוסלמים בברית-המועצות לשעבר, את הבסקים בספרד, את התורכים בקפריסין, את היהודים באיי פיג'י, את קבוצות המיעוט השונות במדינות יוגוסלביה לשעבר ועוד כהנה וכהנה. "שותפות מתוסכלים" זו אין בה כדי להקל או לרכך את הדילמה של ערביי ישראל.

תגובתה של משטרת ישראל להפגנות האלימות הייתה, כזכור, ברוטלית. היא פתחה באש על המפגינים. בכך החלה שרשרת אירועים (בהם הפגנות אלימות, מעשי ונדליזם והרס והתנגשויות מגואלות בדם בין יהודים וערבים), שנמשכה עשרה ימים ביישובים שונים. סיכום המהומות הקשות היה שלושה-עשר הרוגים, ערבים ישראלים, שנפגעו ברובם הגדול מאש חיה שנורתה לעברם על ידי אנשי משטרה ומג"ב. אבל סיכום המהומות היה גם תחושה שבעצם הכל השתנה - מה שהיה לא יהיה עוד, "שכן בירי המשטרת... על המפגינים הערבים נתחזקה לכאורה תחושתם שהם בנים חורגים בקולקטיב הישראלי" (בכור, 2000).

עשרת הימים הללו מיקדו את תשומת הלב בכך, שהשסע הקשה ביותר במכלול השסעים הקשים המעכירים את חייה

מציביע על פער ברור ובולט לטובת המגזר היהודי. מה שאין בו כדי להפתיע. הפער הגדול ביותר הוא בתחום הרווחה, 0.4418 והנמוך ביותר, בתחום הדיור (ראו לוח 1).

היהודי. ככל שהערך קרוב יותר לספרה 1 – כך מצביע הדבר על אי שוויון לטובת האוכלוסייה הערבית. בפועל, לאחר כל העיבודים, נמצא שהמדד המשוקלל, 0.2845,

לוח 1: חישוב מדד השוויון המשוקלל, 2006

תחום	ערך המדד המצרפי	הוצאה לאומית (מיליוני ₪)	% בהוצאה הלאומית	% התרומה למדד המשוקלל	חלקו המשוקלל
חינוך	0.3420	45,293	20.6	24.7	0.0704
בריאות	0.2076	44,090	20.0	14.6	0.0416
דיור	0.1445	64,583	29.3	14.9	0.0424
תעסוקה	0.3882	10,901	5.0	6.8	0.0192
רווחה	0.4418	55,290	25.1	39.0	0.1110
סה"כ		220,157	100.0	100.0	0.2845

מקור: חיידר, 2007.

ושל הערבים על 70 (סבירסקי וקונור-אטיאס, 12, 2007). שנת 2006 לא הייתה יוצאת דופן מבחינה זאת. הנתונים מלמדים כי נתוני כל העשור האחרון מצביעים על אותה מגמה. **מדד השכר הממוצע של השכירים במשק גבוה ביותר מ-40% (!) ממדד השכר של השכירים הערבים.** יתרה מזאת, בעוד שבמצב המזרחיים, שגם שכרם מפגר אחר ממוצע השכר במשק, חל שיפור לאורך התקופה, אין הדבר כן במגזר הערבי (ראו לוח 2).

הנתונים בלוח משקפים קיפוח בולט **בהקצאות** שבתחומים השונים. הוא אינו מתיימר לצלם את תמונת המצב או ההזדמנויות – ואין צריך לומר שהן תמונת המצב והן סקירת ההזדמנויות משרטטות מציאות עגומה. ולעניין זה אין יפה מעיון בהבדלי ההכנסה שבין המגזרים השונים. סקירת ההכנסה מלמדת שבעוד שהמדד של כלל השכירים במשק עמד על 100 בשנת 2006, הנה מדד השכר של האשכנזים עמד על 139, של המזרחיים על 103

לוח 2: הכנסה חודשית משכר ומשכורת של שכירים עירוניים, 1997-2006, על פי קבוצת אוכלוסייה

השנה	כלל השכירים	אשכנזים	מזרחיים	ערבים ואחרים
1997	100	137	91	72
1998	100	139	94	71
1999	100	139	92	66
2000	100	139	95	67
2001	100	138	95	70
2002	100	125	99	73
2003	100	137	100	73
2004	100	136	100	75
2005	100	139	100	72
2006	100	139	103	70

מקור: סבירסקי וקונור-אטיאס, 12, 2007.

בכ־185% (!) ממשקלם של הגברים היהודים עובדי הכפיים בשנת 2005 (סבירסקי וקונור־אטיאס, 2007) (ראו לוח 3). בקרב הנשים הערביות קטן הפער בהרבה במשלחי היד המיוחסים. ברם, יש לקחת בחשבון שבעוד ששיעור ההשתתפות של נשים יהודיות בכוח העבודה בשנת 2005 עמד על 70.7%, הרי בקרב הערביות הוא היה נמוך מאוד, ועמד על 32.8% בלבד (לעיל). משקלן של האקדמאיות בתוך כוח העבודה הוא גבוה. מה שמסביר את נתוני הלוח.

קיפוחם המתסכל של ערביי ישראל בשוק העבודה מקיף שני תחומים: אפליה בשכר ואפליה בעיסוק. האפליה בשכר משתקפת בלוח דלעיל. האפליה בעיסוק באה לידי ביטוי בכך שמשקלם היחסי של הגברים הערבים במשלחי היד המיוחסים (הקטגוריה של משלחי היד האקדמי, החופשי, הטכני ומנהלים לפי הגדרת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) קטן בכ־60% ממשקלם של היהודים במשלחי יד אלה, בשנת 2005. במקביל, רב משקלם של עובדי הכפיים בקרב הגברים ערביי ישראל

לוח 3: משלח יד לפי לאום, עדה ומין (%) 2005

משלח היד	יהודים סה"כ	צברים בני צברים	מזרחיים	אשכנזים	ערבים ואחרים
גברים - סה"כ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
בעלי משלח־יד אקדמי, חפשי, טכני ומנהלים	37.7	42.6	29.2	54.3	14.9
עובדי פקידות, סוכנים, עובדי מכירות ושירותים	26.5	32.2	30.1	25.1	17.8
עובדים מקצועיים ובלתי מקצועיים בחקלאות, תעשייה ובינוי	35.6	25.3	40.6	20.7	67.3
נשים - סה"כ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
בעלות משלח־יד אקדמי, חפשי, טכני ומנהלות	37.6	42.0	31.9	52.9	32.4
עובדות פקידות, סוכנות, עובדות מכירות ושירותים	51.3	53.7	59.2	43.0	41.5
עובדות מקצועיות ובלתי מקצועיות בחקלאות, תעשייה ובינוי	11.2	4.0	8.8	4.1	25.3

מקור: סבירסקי וקונור־אטיאס, 2007.

נתונים שהתמקדו במגמות החיוביות שהסתמנו במשק הישראלי בשנה זו. עם זאת, הוא ראה לנכון לציין את השבר החברתי המשתקף בעובדה שבשנת 2006 הייתה תחולת העוני בקרב האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית 13%. מנגד, בקרב האוכלוסייה הערבית היא עמדה על 57% (!) (בנק ישראל, 2007). על פי נתוני המוסד לביטוח לאומי, בשנת 2006 היו בישראל 146,400 משפחות ערביות עניות, שהיוו 13.4% מכלל המשפחות בארץ באותה שנה. לעומת זאת, הן היוו 24.2% מכלל המשפחות העניות בארץ (אנדבלד וכהן, 2007). הקיפוח העמוק הנמצא ביסודה של תמונת מצב זו נשקף אפילו מתוך הלשון הסטרילית, הזהירה והעצורה, שבה השתמש הנגיד בהקשר זה: "חייבים [...] לתת את הדעת להסרת חסמים בשוק העבודה וחסמים תרבותיים, כולל נושא ההפליה כלפי בני מיעוטים, בפני העסקת עובדים ערבים בכל הרמות, כמו גם בפני עשיית עסקים בין המגזרים השונים" (לעיל).

בהקשר זה העלו חישוביהם של חוקרי ון ליר, שהפער בהיקף העוני בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית גדל

שלא אין די בכל אלה, הרי שנתונים שפורסמו בשנת 2006 מלמדים שחרף המדיניות הרשמית של אפליה מתקנת, הנה בסוף שנת 2005 הועסקו בשירות המדינה בסך הכל 3,251 ערבים, שהם 5.7% מכלל עובדי שירות המדינה (עואד, 1, 2006). יתרה מזאת, במאי 2000 נתקבל בכנסת תיקון לחוק החברות הממשלתיות, שהבטיח כי בהרכב דירקטוריון של חברה ממשלתית יינתן ביטוי הולם לייצוגה של האוכלוסייה הערבית. בשנת 2003 קבעה ועדת השרים לענייני ערבים בראשות ראש הממשלה דאז, אריאל שרון, שעד אוגוסט 2004 יכהן בכל אחד מ־105 הדירקטוריונים הממשלתיים לפחות ערבי אחד. גם בכך לא עמדה הממשלה. ב־15 באוגוסט 2006, כיהנו בדירקטוריונים הממשלתיים 54 דירקטורים. מתוכם רק 54 (9.8%) היו ערבים (לעיל, 17). הנתונים האלה מדברים בעד עצמם.

ברם, הנתון הקשה מכולם, המאיר את המציאות הישראלית ואת מצבם של ערביי ישראל בתוך המציאות הזאת באור מיוחד, הוא תמונת העוני במדינה. בכנס העסקים היהודי-ערבי שהתקיים בסוף 2007, הביא נגיד בנק ישראל שורת

מילדי המגזר הערבי בצפון, 65% מילדי מגזר זה במרכז ו-78% (!) מילדי מגזר זה בדרום חיו מחת לקו העוני (לעיל). הנתונים הסטטיסטיים מלמדים כי שיעור הילדים הערבים החיים בעוני גדל בעשור שבין 1995 ל-2005 ב-57.5% (מרכז מוסאוא, 2007) (ראו לוח 4).

בעשור האחרון ליותר מפי שלושה (פלד, 2007). הנה אומר, לא זו בלבד שקיים פער גדול בין שני המגזרים, הדינמיות שלו היא שלילית. בה בשעה שממדי העוני במגזר הערבי גדלו בעשור האחרון בכ-20%, הנה באוכלוסייה היהודית הם גדלו באותה תקופה ב-0.3% בלבד. בשנת 2006, 63%

לוח 4: שיעור העוני בקרב משפחות וילדים יהודים וערבים (%) 2005-1995

שנה	ילדים בכלל האוכלוסייה	ילדים ערבים	משפחות בכלל האוכלוסייה	משפחות ערביות
1995	23.2	40.0	16.8	31.2
1996	21.4	32.6	16.0	28.3
1997	21.8	36.7	16.2	30.3
1999	24.9	50.0	17.8	40.6
2000	25.2	50.0	17.6	42.9
2001	26.9	52.1	17.7	41.3
2002	28.1	56.8	18.1	47.6
2003	30.8	57.5	19.3	48.4
2004	33.2	59.2	15.9	49.9
2005	35.2	63.0	15.9	52.1

מקור: מרכז מוסאוא, 2007.

עם ערביי ישראל. 40% מן הנסקרים הביעו אז הסכמה להתגורר עם ערבים בבניין אחד; כ-60% הביעו נכונות לעבוד עם ערבים; למעלה מ-50% הביעו נכונות למגעים חברתיים עם ערבים (לעיל, 7). מי שהיה מעורב בנייתו הסקר הזה ראה בתוצאותיו נכונות גבוהה מצד הציבור היהודי ליחסים תקינים עם המיעוט הערבי. חיזוק לנכונות הזו למגעים חברתיים עם קבוצת המיעוט נמצא לכאורה בסקר דעת קהל שנערך למען **מעריב** עשרים שנה מאוחר יותר, בראש השנה תשס"א. על השאלה: "האם היית מוכן שאחד מילדיך ילך לגן ילדים או בית ספר עם ערבים ישראלים?" השיבו 45% בחיוב. על השאלה: "האם היית מוכן לגור באותה שכונה עם ערבים ישראלים?" השיבו 42% בחיוב (שלו, 2000). דא עקא, גם הסקרים האופטימיים הללו מעידים על הסתייגותם של עשרות אחוזים מן הציבור הערבי, וזאת אין לטייח ואין לשכוח. אבל גם בנכונות למגעים חברתיים וליחסים הדדיים חל, כך מסתבר, כרסום. סקר שנערך מטעם המרכז למאבק בגזענות, במרס 2007, העלה ש-75.3% מן המשיבים היהודים לא יסכימו

גישת הרוב היהודי למיעוט: ניכור, הסתייגות ותחושת איום

כל הנתונים הללו, קשים ככל שיהיו, הם נגזרת של הפן השני של הבעיה: עמדותיו ויחסו של המגזר היהודי כלפי המגזר הערבי, ובזירה זו המצב עגום מאוד. אין ספק שהסיבה העיקרית לו נעוצה בכך שהעומת היהודי-ערבי נמשך כבר חמישה דורות. בסכסוך כזה, מטבע הדברים, נוצרים משקעים עמוקים, סיפרים (נרטיבים) שונים וזיכרונות היסטוריים ייחודיים. המציאות הזו מולידה גם - באופן בלתי נמנע - חברות אזרחיות נפרדות. אבל בכל ההסברים הללו אין כדי לשנות את תמונת היחס העגום של מגזר הרוב למגזר המיעוט. בדיקת המצב בשטח מלמדת על עלייה בתחושות הניכור וההסתייגות. בשנת 1980, נערך למען מכוון ון ליר סקר שהעלה כי רק קבוצה שולית בציבור היהודי - כ-14% מכלל המשיבים - ייחסה לערבים תכונות שליליות (הראבן, 1981, 6). יתרה מכך, אחד מממצאיו של הסקר היה הנכונות שגילו אז היהודים למגעים חברתיים

להתגורר בבניין משותף עם ערבים (לעומת 67.6% ב-2005), 61.4% לא יסכימו לארח ערבים בביתם (לעומת 45.5% ב-2005), 55.6% מחזיקים בדעה שיש להפריד בין יהודים לערבים במקומות הבילוי (לעומת 40.6% ב-2005), ו-51% מסכימים שישראל צריכה לעודד הגירת ערביי ישראל אל מחוץ למדינה (לעומת 39.5% ב-2005) (האגודה לזכויות האזרח, 2007, 19). לא זו אף זו: מאותו סקר עולה

ש-49.9% מן הציבור היהודי בישראל חוששים כשהם שומעים אנשים משוחחים ביניהם בערבית ברחוב, 43.6% חשים אי נוחות בשומעם אנשים משוחחים ברחוב בערבית, 31.3% חשים סלידה מן המשוחחים ביניהם בערבית, ואילו 30.7% חשים כלפיהם שנאה (לעומת 17.5% ב-2005) (לעיל).

בהקשר זה ראוי לציין את ממצאיו של אחד מהמחקרים שנערכו על ידי צוות חוקרים מאוניברסיטת תל-אביב עוד בשנת 2001, שהעלה בפירושו כי **תפיסת האיום משפיעה באופן משמעותי ומובהק על רמת הסובלנות**. ככל שאנשים תופסים את הקבוצה הפחות אהודה עליהם כמצביה איום גבוה יותר על החברה הישראלית, כך יבטאו כלפיה עמדות פחות סובלניות (סגוב-שיפטר ושמיר, 2001). זה, מן הסתם, אחד ההסברים העיקריים לכך שבסקר הדמוקרטיה 2007 ציינו 66% מן המשיבים היהודים שאי אפשר לתת אמון בערבים. זה גם אחד ההסברים העיקריים לכך ש-78% מן המשיבים היהודים הביעו התנגדות לצירוף מפלגות ערביות (ובכלל זה שרים ערבים) לממשלה. רק 22% תמכו בכך, לעומת 33% שתמכו בשנת 1993 ו-46% בשנת 2000, לפני פרוץ האינתיפאדה (אריאן וחובריו, 2007, 57). זה, מן הסתם, גם אחד ההסברים העיקריים לכך שב-2007 תמכו רק 56% בשוויון זכויות מלא לערבים בישראל, לעומת 73% שתמכו בכך ב-1999 (לעיל, 59).

נראה שזה גם ההסבר לכך שבמחקר שערך פרופ' סמוחה, בשנת 2004, גרסו 80.4% מן המשיבים היהודים שבהחלטות על אופי המדינה צריך רוב יהודי; שרק 38.4% מן המשיבים היהודים תמכו בזכותם של הערבים למגורים בכל יישוב; ושרק 32.2% מן המשיבים היהודים צידדו בזכותם של הערבים לקנות אדמות בכל מקום (סמוחה, 2005, 27, 28). במחקר זה עמד החוקר על הפנים הרבות של האיום שהמגזר היהודי מרגיש בהן. 66.7% מן הנחקרים היהודים הרגישו מאוימים על ידי

הסכנה הדמוגרפית של ערביי ישראל; 71.8% חוששים מסכנת המאבק על אופי המדינה, שמציב המיעוט הערבי; 71.7% חוששים מסכנת מרד עממי של המיעוט הערבי; 78.7% חוששים מסכנת עזרה לאויב מצד המיעוט הערבי; ו-83.9% חוששים מסכנת תמיכה במאבק העם הפלשתיני (לעיל, 20).

האם יש ממש באיום המניע את הניכור ואת העוינות? שאלה זו אינה רלוונטית, משום שתחושת האיום כשלעצמה היא שמולידה את התפיסות השליליות. זו ראשיתו של מעגל הקסמים האכזרי שעד כה לא היה ממנו מוצא, מעגל קסמים הגובה מחיר כבד לא רק מקבוצת המיעוט אלא גם מקבוצת הרוב.

הדרת רבע מהאוכלוסייה – סכנה למדינה

חלוקת אוכלוסייתה של המדינה, בכל הפרסומים הרשמיים מאז קומה, ל"יהודים" ול"לא יהודים", או ל"יהודים" ול"ערבים ואחרים" אינה מבטאת התייחסות טכנית גרידא. יש בה חשיבות מעשית אבל גם **סמלית** של הגדרת החברה הישראלית. החלוקה הרווחת הזו של האוכלוסייה מגדירה את אזרחי מדינת ישראל על פי תפיסת אנשי קבוצת הרוב. היא מבטאת – כדרך שהתנסח אחד האנתרופולוגים הישראלים – את התייחסותה של קבוצת הרוב היהודית לערביי ישראל כאל "סוטים מן התקן הרצוי" (רבינוביץ, 1993, 144). אין צריך לומר שתיוגה של קבוצה כ"סוטה" פירושו **הדרתה של הקבוצה הזאת**. מאז קום המדינה, במשים או מבלי משים, מודרים, אפוא, ערביי ישראל על ידי קבוצת הרוב היהודי. האם ניתן להביא למצב זה ארוכה בעתיד הנראה לעין? להבניית הזהות והתיוג יש משמעות קריטית במדינה שבה קבוצת המיעוט אינה בטלה בשישים, קל וחומר במדינה שבה כבר כיום היא מהווה חמישית מן האוכלוסייה, ועל פי התחזית של הלמ"ס היא אמורה להוות בה, תוך דור אחד, כרבע מכלל האוכלוסייה. בתשובה לשאלה דלעיל תלוי בעצם לא רק עתידה של החברה, כי אם גם עתידה של המדינה. ■

[הערה: רשימת מקורות מלאה ניתן לקבל בפנייה למערכת]